

You are speak; but do I understand ?

Donald Davidson's

Theory of Radical Interpretation

Koufagela, Afroditi

This paper looks at Donald Davidson's theory of radical interpretation. It shall provide insight into the structure of a theory of radical interpretation, its logical constraints and the way in which an appropriately modified version of Convention T in Tarski's theory of truth can be applied to natural languages in order to serve Davidson's theory. Having settled questions of logical form, the paper shall embark on an indication of the evidence which will enable the empirical verification of such a theory. Furthermore, this paper will examine the problems of the inscrutability of reference and interdependence of meaning and belief in the context of a theory of radical interpretation. To address the latter problem, Davidson invokes the principle of charity and the principle of humanity.

Εσύ μιλάς· εγώ καταλαβαίνω ; Η θεωρία ριζικής ερμηνείας του Donald Davidson

Κουφαγελά, Αφροδίτη

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η προσέγγιση της θεωρίας ριζικής ερμηνείας του Donald Davidson ως θεωρία ερμηνείας για μια φυσική γλώσσα. Για το σκοπό αυτό, αναζητήθηκε η λογική δομή μιας θεωρίας ριζικής ερμηνείας, οι περιορισμοί που τίθενται σε αυτή, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο μια κατάλληλα τροποποιημένη εκδοχή της Σύμβασης T της θεωρίας αλήθειας του Tarski για τις τυπικές γλώσσες μπορεί να εφαρμοστεί στις φυσικές γλώσσες, ώστε να ικανοποιηθεί το ντσειβιντσονιανό πρόγραμμα για την ερμηνεία. Έχοντας καθορίσει τα λογικής φύσεως ζητήματα, αναζητήθηκαν στη συνέχεια τα εμπειρικά δεδομένα και τεκμήρια επί τη βάσει των οποίων θεμελιώνεται η ορθότητα της θεωρίας ριζικής ερμηνείας. Έτσι, ανέκυψαν τα προβλήματα της απροσδιοριστίας της αναφοράς και της αλληλεξάρτησης της πεποίθησης και του νοήματος στα πλαίσια μιας θεωρίας ριζικής ερμηνείας. Προς επίλυση του τελευταίου προβλήματος, παρουσιάστηκε η αρχή της χάριτος και η αρχή της ορθολογικότητας, οι οποίες δεσμεύουν την θεωρία ριζικής ερμηνείας και συνάμα συγκροτούν τα τεκμήρια που υποστηρίζουν την θεωρία του Davidson.

Εισαγωγή |

Το φιλοσοφικό πρόγραμμα του Davidson για τη γλώσσα και το νόημα δομείται γύρω από την ερμηνεία μιας γλώσσας και την ένταξη της ερμηνευτικής διαδικασίας στο πλαίσιο μιας θεωρίας για το γλωσσικό νόημα και τις προθετικές στάσεις, όπως είναι οι πεποιθήσεις. Η ντεϊβιντσονιανή προσέγγιση στη γλώσσα μέσω της δυνατότητας ερμηνείας της προκύπτει από την ιδιότητα της γλώσσας ως δημόσια προσπελάσιμο φαινόμενο: η ίδια η φύση της γλώσσας δικαιολογεί την υιοθέτηση της ερμηνευτικής στάσης ως προς το νόημα. Για την ικανοποίηση του εγχειρήματος της ερμηνείας μιας γλώσσας, ο Davidson δεν αρκείται στην χρήση μιας θεωρίας μετάφρασης, η οποία θα επέτρεπε τη μετάφραση μιας άγνωστης γλώσσας στην δική μας. Για τον ίδιο, ενδείκνυται μια ευρύτερη διαδικασία, η οποία συνοψίζεται στην κατασκευή μίας θεωρίας ριζικής ερμηνείας για την γλώσσα. Μία θεωρία ριζικής ερμηνείας θα επέτρεπε την κατανόηση μιας άγνωστης γλώσσας. Είναι αξιοσημείωτο πως ο Davidson καταλήγει στη θέση ότι η ερμηνεία και η κατανόηση είναι δυνατές μόνον υπό την προϋπόθεση ότι δεχόμαστε πως τα υποκείμενα εκφέρουν ως επί το πλείστον αληθείς προτάσεις, εφόσον επιθυμούν ο λόγος τους να καθίσταται κατανοητός και ερμηνεύσιμος, καθώς και με την υπόθεση ότι οι πεποιθήσεις μας είναι ως επί το πλείστον έληθογες. Ο Davidson ισχυρίζεται ότι αν έχουμε στην διάθεσή μας μια θεωρία η οποία για κάθε πρόταση της υπό ερμηνείας γλώσσας αποδίδει τις συνθήκες αλήθειας της, τότε θα είναι δυνατή η ερμηνεία αυτής της γλώσσας. Παράλληλα, η θεωρία ριζικής ερμηνείας είναι απαραίτητη για την κατανόηση των πεποιθήσεων των ομιλητών μιας γλώσσας, εφόσον αποδίδουμε πεποιθήσεις στα υποκείμενα ερμηνεύοντας τις γλωσσικές εκφορές τους.

Η θεωρία ριζικής ερμηνείας |

Μια θεωρία ριζικής ερμηνείας για τον Davidson είναι μια εμπειρικά κατασκευάσιμη θεωρία για την ερμηνεία εκφορών του ομιλητή μιας γλωσσικής κοινότητας, η οποία θα επέτρεπε σε έναν ερμηνευτή την κατανόηση της γλώσσας των ομιλητών εκείνης της κοινότητας. Η κατασκευή μιας θεωρίας ριζικής ερμηνείας στοχεύει στο να αποδείξει σε θεωρητικό επίπεδο την δυνατότητα του εγχειρήματος της ερμηνείας μιας άγνωστης γλώσσας με τη χρήση μιας θεωρίας αλήθειας. Μια θεωρία αλήθειας που θα αποδίδει τις συνθήκες αλήθειας κάθε πρότασης της υπό ερμηνείας γλώσσας, θα αποδίδει κατά αυτόν τον τρόπο νόημα στις προτάσεις της γλώσσας. Ως τέτοια, μια θεωρία ριζικής ερμηνείας οφείλει να υπόκειται σε ορισμένους βασικούς περιορισμούς. Συγκεκριμένα, από τον ίδιο τον χαρακτηρισμό της θεωρίας ερμηνείας ως «ριζικής» προκύπτει πως δεν προϋποτίθεται από τον ερμηνευτή πρότερη γνώση σημασιολογικών εννοιών (αναφορές των όρων, νοήματα εκφορών, συνθήκες αλήθειας) ή αποβληπτικών εννοιών (προτασιακές στάσεις και πεποιθήσεις του ομιλητή). Ταυτόχρονα, θεωρούνται άγνωστα τα λοιπά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κοινότητας της οποίας ο ομιλητής αποτελεί μέλος, διότι και αυτά ταυτοποιούνται μέσα από την ερμηνεία της γλώσσας. Ο ριζικός ερμηνευτής δεν μπορεί να έχει πρότερη της ερμηνείας γνώση κανενός από τα παραπάνω στοιχεία. Για τον Davidson, οι προθετικές στάσεις του ομιλητή, οι πεποιθήσεις του και το νόημα των εκφορών είναι ζητούμενα της ερμηνευτικής διαδικασίας.

Ο Davidson αναζητά εκείνο που απαιτείται για την συγκρότηση μιας θεωρίας ερμηνείας για μια γλώσσα η οποία, αφενός, δεν προϋποθέτει εκ των προτέρων γνώση σχετική με τις γλωσσικές

εκφορές των ομιλητών και η οποία, αφετέρου, είναι εμπειρικά ελέγξιμη μέσω της γλωσσικής συμπεριφοράς των ομιλητών. Με άλλα λόγια, τί ακριβώς θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε το οποίο θα επέτρεπε την ερμηνεία των εκφορών ενός ομιλητή;¹ Ποια θεωρία θα ήταν ικανή να λειτουργήσει ως θεωρία ερμηνείας; Η θεωρία ερμηνείας που θα δίνει τη δυνατότητα της ριζικής ερμηνείας θα είναι σε θέση να ερμηνεύει οποιαδήποτε εκφορά οποιουδήποτε ομιλητή μιας φυσικής γλώσσας.

Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω, ο Davidson αναζητά και θέτει τα τεκμήρια που πρέπει να βρίσκονται στη διάθεση του ερμηνευτή τα οποία, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν σχετίζονται με την γνώση γλωσσικών εννοιών ή άλλων στοιχείων σχετικών με την υπό ερμηνεία γλώσσα. Παράλληλα, όπως επισημάναμε πρότερα, τα τεκμήρια πρέπει να είναι ανεξάρτητα από την γνώση των πεποιθήσεων του ομιλητή, καθώς η γνώση των προτασιακών στάσεων συγκροτείται μέσα από την διαδικασία ερμηνείας των γλωσσικών εκφορών. Άλλωστε, οι προτασιακές στάσεις και τα νοήματα των εκφορών βρίσκονται

1. D. Davidson (1973), «Radical Interpretation» στο *Inquires into Truth and Interpretation*, New York: Oxford University Press, 2001, σελ.125

σε σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ τους και ο ριζικός ερμηνευτής δεν έχει πρόσβαση σε κανένα από αυτά. Τα διαθέσιμα προς τον ερμηνευτή στοιχεία πρέπει να συνίστανται σε δημόσια παρατηρησιακά δεδομένα, καθώς η αποκωδικοποίηση της γλώσσας ως «δημόσια τέχνη» οφείλει να είναι καταρχήν προσπελάσιμη από δημοσίως προσβάσιμα στοιχεία.

Σχετικά με το πρώτο ζητούμενο του Davidson, αναφορικά με την θεωρία που καθιστά δυνατή την ερμηνεία των εκφορών ενός ομιλητή, ο ίδιος εκφράζει την άποψη ότι μια θεωρία ερμηνείας για τις εκφορές προτάσεων μιας γλώσσας οφείλει να αποκαλύπτει την συνθετική δομή των προτάσεων της γλώσσας στην οποία εκείνες εκφράζονται.² Καθώς η ερμηνευτική διαδικασία αφορά μια δυνητική απειρία γλωσσικών εκφορών, μια ικανοποιητική θεωρία ερμηνείας οφείλει να περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο τα νοήματα των επιμέρους δομικών στοιχείων μιας πρότασης συμβάλλουν στο συνολικό νόημα της πρότασης στην οποία εμφανίζονται. Βασική θέση του Davidson αποτελεί ο ισχυρισμός ότι

μια τέτοια θεωρία ερμηνείας μπορεί να τεθεί επί τη βάση μιας θεωρίας αλήθειας τύπου Tarski, στην οποία η αλήθεια των γλωσσικών προτάσεων αποδίδεται αναδρομικά επί της αλήθειας ή άλλων σημασιολογικών εννοιών (όπως της ικανοποίησης) των συνθετικών τους μερών.

Η έννοια της αλήθειας φαίνεται να κατέχει κεντρικό ρόλο στη ριζική ερμηνεία του Davidson. Στην θεωρία ριζικής ερμηνείας, οι εκφράσεις της γλώσσας νοηματοδοτούνται από τον συστηματικό τους ρόλο στον καθορισμό των συνθηκών αλήθειας των προτάσεων της γλώσσας στις οποίες εμφανίζονται. Δηλαδή, η νοηματική ερμηνεία συνίσταται αποκλειστικά στην απόδοση συνθηκών αλήθειας στις εκφορές καθώς και στον τρόπο παραγωγής των προτάσεων απόδοσης αλήθειας. Για αυτόν τον λόγο, ο Davidson υποστηρίζει ότι μια θεωρία αλήθειας ταρσκιανού τύπου μπορεί να λειτουργήσει ως θεωρία ερμηνείας, καθώς παράγει μία πρόταση-θεώρημα που αποδίδει συνθήκες αλήθειας για κάθε εκφορά του ομιλητή μιας γλώσσας.

2. Ό.π., σελ. 130

Η θεωρία αλήθειας του Tarski στην θεωρία ριζικής ερμηνείας |

Στην θεωρία αλήθειας του Tarski³ το κατηγορημα της αλήθειας αποδίδεται στις προτάσεις μιας γλώσσας L . Παράλληλα, η έκταση του κατηγορήματος της αλήθειας των προτάσεων της L παράγεται αναδρομικά, με τρόπο δομικό, από ένα πεπερασμένο σύνολο αξιωμάτων. Η διασφάλιση αυτού του είδους εκτασιακού και αναδρομικού ορισμού της αλήθειας ως ορισμού της αλήθειας για μια γλώσσα L επιτυγχάνεται μέσω της Σύμβασης T .

Σύμβαση T : Ένας τυπικά ορθός ορισμός ενός κατηγορήματος της αλήθειας σε μια γλώσσα L διατυπωμένος στην μεταγλώσσα M είναι ένας επαρκής ορισμός της αλήθειας, αν συνεπάγεται όλες τις προτάσεις της μορφής:

H s είναι αληθής στην L εάνν p ,

όπου το s αντικαθίσταται από τη δομική περιγραφή οποιασδήποτε πρότασης της γλώσσας L και το p αντικαθίσταται από την έκφραση που αποτελεί την μετάφραση αυτής της πρότασης στην μεταγλώσσα M .⁴

Για παράδειγμα, η πρόταση:

«*Grass is green*» είναι αληθής στην αγγλική γλώσσα εάνν το γρασίδι είναι πράσινο, που παράγεται από μια θεωρία αλήθειας για την αγγλική γλώσσα, εμπεριέχει στα αριστερά του λογικού συνδέσμου «εάνν» το κατηγορημα «είναι αληθής στην αγγλική γλώσσα», το οποίο εφαρμόζεται στην πρόταση «grass is green» της γλώσσας αντικειμένου, εν προκειμένω της αγγλικής. Κάθε T -πρόταση αυτού του τύπου καθορίζει τις συνθήκες αλήθειας για κάθε πρόταση μιας γλώσσας L . Με αυτόν τον τρόπο, μια θεωρία αλήθειας για μια γλώσσα L ορίζει το κατηγορημα «είναι αληθής στην L ».

Λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς που υφίσταται μια θεωρία ριζικής ερμηνείας για μια φυσική γλώσσα, σύμφωνα με τους οποίους

δεν προϋποτίθεται εκ των προτέρων γνώση στοιχείων όπως είναι το νόημα και κατ' επέκταση η μετάφραση, που να επιτρέπουν την ερμηνεία της γλώσσας του ομιλητή από τον ερμηνευτή, ο Davidson τροποποιεί την Σύμβαση T της θεωρίας αλήθειας του Tarski κατά τρόπο που να είναι συμβατή με την θεωρία ριζικής ερμηνείας. Συγκεκριμένα, η Σύμβαση T μετασχηματίζεται έτσι ώστε να εγκαταλειφθεί η έννοια της μετάφρασης. Αντίθετα, προτείνεται από τον Davidson η αντιστροφή του εννοιολογικού μηχανισμού της θεωρίας αλήθειας του Tarski, ώστε οι T -πρότασεις του σχήματος που περιγράψαμε να γίνονται αποδεκτές επί τη βάση της σχέσης ισοδυναμίας συνθηκών αλήθειας ανάμεσα στις δύο προτάσεις και όχι επί τη βάση της σχέσης συνωνυμίας ανάμεσα στις s και p .⁵

Συγκεκριμένα, στην θεωρία του για την αλήθεια, ο Tarski ελέγχει την ορθότητα των T -προτάσεων μέσω της Σύμβασης T . Αντιστρέφοντας τον εννοιολογικό μηχανισμό της θεωρίας του Tarski, ο Davidson προϋποθέτει την έννοια της αλήθειας αντί εκείνης της μετάφρασης. Η ιδέα εν προκειμένω είναι ότι οι T -πρότασεις μιας θεωρίας αλήθειας αυτού του είδους αντιστοιχίζουν κάθε πρόταση s της L προς μία ερμηνεία της στη

3. A. Tarski, «The Concept of Truth in Formalized Languages» στο *Logic, Semantics, Metamathematics*, Oxford: Clarendon Press, 1956

4. Ε. Μανωλακάκη, «Για την εννοποιημένη θεωρία νοήματος και δράσης του Davidson», στο *Νεύσις* 11, 2002, σελ. 113-140

μεταγλώσσα, συσχετίζοντας έτσι κάθε πρόταση s με τις συνθήκες αλήθειας της. Με αυτόν τον τρόπο, ένας ερμηνευτής που γνωρίζει τις T -προτάσεις, δηλαδή τα θεωρήματα, μιας θεωρίας αλήθειας για μια γλώσσα L , είναι σε θέση να κατανοήσει τις προτάσεις της L ερμηνεύοντας έτσι τις εκφορές των ομιλητών της.

Η θεωρία αλήθειας του Tarski, σε αντίθεση με το εγχείρημα του Davidson, αφορά τις τυπικές γλώσσες, γεγονός που ενέχει ορισμένα προβλήματα. Ωστόσο, η αναδρομικότητα που η θεωρία προσφέρει στον χαρακτηρισμό του κατηγορήματος της αλήθειας είναι κομβικής σημασίας για τον στόχο του Davidson, δηλαδή για την συγκρότηση μιας θεωρίας ερμηνείας οποιασδήποτε πρότασης μιας γλώσσας. Η αναδρομικότητα της ταρσκιανής θεωρίας για την αλήθεια είναι και ο λόγος που ο Davidson στρέφεται προς εκείνη. Η θεωρία του Tarski είναι σε θέση να ικανοποιήσει το ζητούμενο που τίθεται από μια θεωρία κατανόησης: εάν η κατανόηση συνίσταται στην απόδοση συνθηκών αλήθειας σε μια δύναμη απειρία εκφράσεων, τότε αυτή μπορεί να ικανοποιηθεί από την αναδρομικότητα του ορισμού της αλήθειας που προσφέρει η ταρσκιανή θεωρία. Σε αντίθεση προς τον Tarski, ο Davidson

ενδιαφέρεται για την συγκρότηση μιας θεωρίας ριζικής ερμηνείας στα πλαίσια της οποίας δεν είναι δεδομένη η προϋπόθεση σχέσεων συνωνυμίας μεταξύ των προτάσεων της γλώσσας-αντικείμενο και της μεταγλώσσας. Οι ισοδυναμίες ως προς την αλήθεια μεταξύ προτάσεων της υπό ερμηνείας γλώσσας και προτάσεων της γλώσσας του ερμηνευτή θα συγκροτήσουν μια κατάλληλη θεωρία ερμηνείας η οποία θα παράγει για κάθε πρόταση της L μια ορθή T -πρόταση.

Έχοντας καθορίσει πλέον τον μηχανισμό μιας θεωρίας ριζικής ερμηνείας επί τη βάση μιας κατάλληλα τροποποιημένης θεωρίας αλήθειας τύπου Tarski, ο Davidson στρέφεται προς την αναζήτηση των εμπειρικών δεδομένων που θα συμβάλλουν στην κατασκευή των T -προτάσεων. Μια τέτοια θεωρία ερμηνείας οφείλει να είναι εμπειρικά κατασκευάσιμη και επαληθεύσιμη κι έτσι είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός των εμπειρικών τεκμηρίων που θα συμβάλλουν στην σύλληψη των T -προτάσεων. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι τα εν λόγω κριτήρια δεν είναι δυνατό να σχετίζονται με την περιγραφή ή γνώση των πεποιθήσεων και σκοπών του ομιλητή, λόγω της αλληλεξάρτησης της πεποίθησης και του νοήματος. Τα εμπειρικά φύσεως τεκμήρια που βρίσκονται στην διάθεση του ερμηνευτή αποτελούν οι εκφορές των γλωσσικών προτάσεων σε διάφορες παρατηρήσιμες περιστάσεις. Κατά τον Davidson, τα εμπειρικά τεκμήρια για μια θεωρία ριζικής ερμηνείας θα σχετίζονται με τις προτάσεις που οι ομιλητές της γλώσσας αντιμετωπίζουν ως αληθείς υπό ορισμένες συνθήκες σε παρατηρήσιμες περιστάσεις.⁵

5. D. Davidson, ό.π., σελ.134

6. Ό.π., σελ.135

Για παράδειγμα, υποθέτουμε ότι στην θεωρία μας έχουν καταγραφεί αρκετά εμπειρικά δεδομένα του τύπου «το πρόσωπο X, που είναι μέλος μιας κοινότητας στην οποία ομιλείται η γερμανική γλώσσα, θεωρεί την πρόταση «Es regnet» αληθή τη στιγμή t και βρέχει τη στιγμή t κοντά στον X» και «το πρόσωπο Y, που είναι μέλος μιας κοινότητας στην οποία ομιλείται η γερμανική γλώσσα, θεωρεί την πρόταση «Es regnet» αληθή τη στιγμή t και βρέχει τη στιγμή t κοντά στον Y» και ούτω καθεξής. Τέτοιου είδους παρατηρήσεις αποτελούν τεκμήρια υπέρ της εμπειρικής γενίκευσης: «Η πρόταση «Es regent» θεωρείται αληθής από κάποιον ομιλητή X κατά το χρόνο t εάν βρέχει κοντά στον X κατά το χρόνο t». Με την σειρά τους, οι εμπειρικές γενικεύσεις αποτελούν τα εμπειρικά τεκμήρια που συμβάλλουν στην αποδοχή των T-προτάσεων όπως, εν προκειμένω, η «Η εκφορά «Es regent» είναι αληθής στην γερμανική γλώσσα εάν βρέχει». Έτσι, δεν χρειάζεται εκ των προτέρων γνώση της γλώσσας αντικείμενο για τον προσδιορισμό των προτάσεων που οι ομιλητές της γλώσσας θεωρούν αληθείς σε ορισμένες συνθήκες. Το

μόνο που χρειάζεται είναι να γνωρίζουμε το αν θεωρούν οι ομιλητές αληθή την εκφορά, γεγονός που δεν προϋποθέτει γνώση των νοημάτων των εκφορών.

Ωστόσο, υπάρχει η πιθανότητα να θεωρούν οι ομιλητές μια πρόταση αληθή η οποία στην πραγματικότητα είναι ψευδής. Αντίστροφα, ενδέχεται οι ομιλητές να θεωρούν μια πρόταση ψευδή, ενώ στην πραγματικότητα εκείνη είναι αληθής. Ο ερμηνευτής δεν δύναται να γνωρίζει τις στάσεις και πεποιθήσεις των ομιλητών εφόσον δεν γνωρίζει το νόημα των εκφορών τους, επομένως δεν δύναται να γνωρίζει ούτε το νόημα δίχως να γνωρίζει τις στάσεις των ομιλητών. Έχοντας καθορίσει την λογική δομή μιας θεωρίας ριζικής ερμηνείας, ο Davidson στρέφεται προς την ερμηνεία των εξαρτώμενων από παρατηρήσεις γλωσσικών εκφράσεων της γλώσσας-αντικείμενο και βρίσκεται αντιμέτωπος με το πρόβλημα της απροσδιοριστίας της αναφοράς των όρων.

Η απροσδιοριστία της αναφοράς στην θεωρία κατανόησης |

Στο *Belief and the Basis of Meaning*, ο Davidson θίγει το πρόβλημα της απροσδιοριστίας της αναφοράς στην προσπάθειά του να προσδιορίσει τον τρόπο με τον οποίο θα ερμηνευτούν οι πρωταρχικές προτάσεις της υπό ερμηνείας γλώσσας από τη θεωρία κατανόησης. Το πρόβλημα εν προκειμένω αφορά στην εύρεση αντιστοιχιών μεταξύ των πρωταρχικών κατηγορημάτων και άλλων όρων της μεταγλώσσας και εκείνων της γλώσσας-αντικείμενο, ώστε να παραχθούν επί τη βάση τους οι ορθές Τ-προτάσεις της θεωρίας ερμηνείας.⁷ Είναι προφανές ότι το πρόβλημα δεν υφίσταται στην περίπτωση κατά την οποία τα κατηγορήματα και οι άλλοι όροι της υπό ερμηνείας γλώσσας έχουν την ίδια έκταση με τα κατηγορήματα της μεταγλώσσας, δηλαδή όταν αναφέρονται στα ίδια πράγματα, καθώς τότε θα ήταν δυνατή η μετάφρασή τους από την γλώσσα-αντικείμενο στην μεταγλώσσα. Εντούτοις, η θεωρία ριζικής ερμηνείας δεν επιτρέπει τη χρήση

εννοιών όπως είναι η μετάφραση αλλιά ούτε και πρότερη γνώση των εκτάσεων των όρων. Σε συνέχεια προς τις συζητήσεις του Quine αναφορικά με τον οντολογικό σχετικισμό, ο Davidson αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο της ύπαρξης εναλλακτικών σχημάτων για τον προσδιορισμό της έκτασης των κατηγορημάτων της γλώσσας-αντικείμενο.

Τα επιχειρήματα του Quine σχετικά με το «ανεξιχνίαστο της αναφοράς» στο δεύτερο κεφάλαιο του *Word and Object*⁸ εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο της πολεμικής του κατά των νοημάτων ως οντοτήτων και της έννοιας της αναλυτικότητας. Συγκεκριμένα, ο Quine είχε υποστηρίξει ότι όχι μόνο δεν μπορούμε ποτέ να γνωρίζουμε πραγματικά σε τι αναφέρονται οι λέξεις και οι γλωσσικοί όροι, αλλιά και τίποτε δεν καθορίζει τις αναφορές των όρων.⁹ Η αναφορά των όρων τίθεται μονάχα σε σχέση με εκείνο στο οποίο εμείς αποσκοπούμε με βάση πραγματιστικά κριτήρια όταν αποδίδουμε αναφορικότητα στους όρους. Υπό αυτό το πρίσμα, η αναφορικότητα φαίνεται να υπηρετεί εργαλειακούς σκοπούς στην θεωρία ριζικής μετάφρασης του Quine. Από το επιχείρημά του για την απροσδιοριστία της αναφοράς συνάγεται η θέση του σχετικά με τον υποκαθορισμό της θεωρίας από όλα τα εμπειρικά δεδομένα που θα την υποστηρίζαν. Συγκεκριμένα, για κάθε σύνολο εμπειρικών τεκμηρίων που θα ήταν δυνατό να έχουμε στην διάθεσή μας για τους ομιλητές μιας γλώσσας, θα υπάρχουν ανταγωνιστικές θεωρίες σχετικά με την αναφορά των όρων εκείνης της γλώσσας, οι οποίες ωστόσο θα είναι μεταξύ τους εμπειρικά ισοδύναμες. Με άλλα λόγια, κάθε μία από τις εναλλακτικές θεωρίες θα συμφωνεί με τα εμπειρικά δεδομένα και θα παρουσιάζει συνέπεια προς αυτά. Η θέση του Quine συνίσταται στον ισχυρισμό ότι για οποιαδήποτε πρόταση υπάρχουν

7. D. Davidson (1974), «Belief and the Basis of Meaning» στο *Inquiries into Truth and Interpretation*, σελ. 151

8. W.V.O. Quine, *Word and Object*, Massachusetts: M.I.T. Press, 2013

9. Reimer, Marga and Michaelson, Eliot, "Reference", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/reference/>>

ισοδύναμες παραλληλές της, στις οποίες οι όροι θα αναφέρονται σε διαφορετικά πράγματα, διατηρώντας παράλληλα αμετάβλητο το εμπειρικό νόημα της πρότασης. Έτσι, η αναφορικότητα των όρων παραμένει ανεξιχνίαστη. Μια εφαρμογή των παραπάνω πραγματοποιείται στο διάσημο παράδειγμα του Quine σχετικά με την αναφορά του όρου «*Gavagai*».

Στην θεωρία του για την απροσδιοριστία της μετάφρασης, ο Quine ισχυρίζεται ότι για κάθε γλώσσα θα υπάρχουν αρκετές εναλλακτικές μεταφράσεις, οι οποίες θα είναι μεταξύ τους ισοδύναμες ως προς τα τεκμήρια και θα μεταφράζουν εξίσου ικανοποιητικά την γλώσσα-αντικείμενο, αλλά θα είναι ασυμβίβαστες μεταξύ τους, γεγονός που καθιστά ακαθόριστη την μετάφραση. Στα πλαίσια της θεωρίας του για την μετάφραση, η απροσδιοριστία της αναφοράς αναφέρεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει ποτέ μια μοναδική επιλογή για την αναφορά των όρων, όταν προσπαθούμε να προσδιορίσουμε σε τι αναφέρονται οι όροι μιας γλώσσας. Για παράδειγμα, ας σκεφτούμε έναν γλωσσολόγο ο οποίος προσπαθεί να καθορίσει το νόημα της έκφρασης «*Gavagai*», όταν αυτή εκφέρεται από τον ιθαγενή ομιλητή μιας μη-μεταφρασμένης γλώσσας κατά τη στιγμή που βλέπει έναν λαγό. Ενστικτωδώς, ο γλωσσολόγος θα έφτανε στο συμπέρασμα ότι το «*Gavagai*» αναφέρεται σε λαγό. Όμως, ποιος μπορεί να γνωρίζει ότι εκείνο στο οποίο αναφέρεται το «*Gavagai*» δεν είναι εντέλει λαγός, αλλά μάλλον χωροχρονικά σημεία και στάδια λαγών, ή η ιδιότητα της λαγούνης που εκδηλώνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση ή ακόμη, αναπόσπαστα κομμάτια λαγών, όπως για παράδειγμα λαγοπόδαρα; Επ' αυτού, ο Quine ισχυρίζεται ότι το αναφορικό σχήμα του γλωσσολόγου, σύμφωνα με το οποίο το «*Gav-*

agai» αναφέρεται σε λαγό, δεν τεκμηριώνεται από τα εμπειρικά τεκμήρια τα οποία υποστηρίζουν εξίσου καλά τα εναλλακτικά αναφορικά σχήματα. Αυτό σημαίνει ότι το αναφορικό σχήμα σύμφωνα με το οποίο το «*Gavagai*» αναφέρεται σε λαγό είναι εμπειρικά ισοδύναμο με τα αναφορικά σχήματα σύμφωνα με τα οποία το «*Gavagai*» αναφέρεται σε λαγοπόδαρα ή χωροχρονικά στάδια λαγών, καθώς το εμπειρικό νόημα του «*Gavagai*» τεκμηριώνεται εξίσου ικανοποιητικά από όλα τα εναλλακτικά σχήματα. Ίσως ο γλωσσολόγος θεωρεί δεδομένο ότι ο ομιλητής μας μοιάζει αρκετά ώστε να έχει έναν σύντομο γενικό όρο για λαγούς, παρά έναν σύντομο γενικό όρο για στάδια ή κομμάτια λαγών.¹⁰ Σε κάθε περίπτωση, οι εμπειρικές συνθήκες που προκαλούν την κατάνευση του ιθαγενή στο «*Gavagai*» θα είναι ίδιες με εκείνες που προκαλούν την κατάνευσή μας είτε το «*Gavagai*» αναφέρεται σε λαγούς, είτε σε χωροχρονικά στάδια λαγών, είτε στην ιδιότητα της λαγούνης, είτε σε λαγοπόδαρα, γεγονός που καθιστά ανεξιχνίαστη (*inscrutable*) την αναφορά των όρων. Για τον Quine, οι ίδιοι οι όροι και η αναφορικότητά τους είναι στενά συνδεδεμένοι με την επιλογή αναφορικού σχήματος. Παρόλα αυτά, ο γλωσσολόγος υποθέτει ότι το «*Gavagai*» αναφέρεται σε λαγούς και όχι σε περίπλοκα στάδια λαγών διότι υποθέτει ότι ο ομιλητής χρησιμοποιεί το «*Gavagai*» με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιούμε

10. W.V.O. Quine, ό.π., σελ.46

εμείς τον όρο λαγό, όταν βλέπουμε να περνάει ένας λαγός. Αυτό το γεγονός, ωστόσο, δεν μας καθιστά ικανούς να δηλώσουμε ότι γνωρίζουμε με βεβαιότητα, ή ότι καθορίζεται, σε τι αναφέρεται ο όρος «Gavagai», ή ακόμα περισσότερο, ότι γνωρίζουμε σε τι αναφέρονται οι όροι εν γένει.

Όπως, είδαμε, η απροσδιοριστία της αναφοράς των όρων στην φιλοσοφία του Quine αποτελεί δείκτη της αποτυχίας του εγχειρήματος της ριζικής μετάφρασης μιας άγνωστης γλώσσας από έναν μεταφραστή. Ωστόσο, στην θεωρία κατανόησης του Davidson, η απροσδιοριστία της αναφοράς δεν αποτελεί αποτυχία του εγχειρήματος της ερμηνείας, αλλά μάλλον δείχνει ότι ορισμένες επιφανειακές διαφορές ανάμεσα στις διαφορετικές ερμηνείες δεν είναι σημαντικές. Παρόλο που ο Davidson προχωρά στην παραδοχή ότι οι εναλλακτικές θεωρίες αλήθειας συνεπάγονται εναλλακτικές οντολογίες και κατ' επέκταση εναλλακτικές ερμηνείες, ο ίδιος δέχεται την απροσδιοριστία της αναφοράς και την θεωρεί αβλαβή, στον βαθμό που οι εναλλακτικές θεωρίες παράγουν αποδεκτές ή ισοδύναμες T-προτάσεις. Ο Davidson απορρίπτει τα νοήματα ως οντότητες, αλλά δεν θεωρεί ότι η αναφορική απροσδιοριστία μπορεί να ακυρώσει την ερμηνευτική προσέγγιση. Η ιδέα είναι ότι εξαιτίας της απροσδιοριστίας της αναφοράς θα υπάρχουν εναλλακτικοί τρόποι διατύπωσης των γεγονότων, οι οποίοι ωστόσο δεν είναι σημαντικοί, εφόσον οι εναλλακτικές διατυπώσεις διατηρούν αναλλοίωτες ορισμένες σταθερές οι οποίες εν προκειμένω συνίστανται στις T-προτάσεις.

Το πρόβλημα της αλληλεξάρτησης πεποίθησης και νοήματος |

Παρά το γεγονός ότι η αναφορική απροσδιοριστία δεν επηρεάζει την επιτυχία του ερμηνευτικού εγχειρήματος, η συμπλοκή της πεποίθησης και του νοήματος κατά την εκφορά μιας πρότασης από έναν ομιλητή συνιστά κεντρικό πρόβλημα της ερμηνευτικής διαδικασίας. Η στάση θεώρησης μιας πρότασης ως αληθής από έναν ομιλητή συγκροτείται από δύο συνιστώσες και προσιδιάζει σε μια εξίσωση κατά την οποία έχουμε δύο άγνωστους συντελεστές. Για παράδειγμα, όταν ο Kurt εκφέρει την πρόταση «Es regent», δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τι εννοεί με την εκφορά αυτής της πρότασης εάν δεν γνωρίζουμε ότι ο Kurt πιστεύει ότι βρέχει. Αντίστροφα, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν ο Kurt πιστεύει ότι βρέχει εάν δεν γνωρίζουμε το νόημα της εκφοράς «Es regent». Όταν ένας ομιλητής θεωρεί μια πρόταση αληθή υπό ορισμένες συνθήκες, υιοθετεί αυτή την στάση εν μέρει εξαιτίας εκείνου που εννοεί, ή θα εννοούσε, με την εκφορά της πρότασης και εν μέρει εξαιτίας αυτού που ο ίδιος πιστεύει, δηλαδή εξαιτίας της πεποίθησής του. Επομένως, εάν

έχουμε στην διάθεσή μας μονάχα την εκφορά του ομιλητή, δεν μπορούμε να συμπεράνουμε την πεποίθηση δίχως να γνωρίζουμε το νόημα, ενώ παράλληλα δεν μπορούμε να συμπεράνουμε το νόημα δίχως την πεποίθηση.¹¹ Σύμφωνα με μία απόδοση του προβλήματος από τον Davidson, υπάρχει καταρχήν πρόβλημα στην απόδοση πεποίθησης και προθετικότητας δίχως την ερμηνεία της γλώσσας του ομιλητή. Η δυσκολία εν προκειμένω δεν αφορά στο γεγονός ότι κάτι τέτοιο θα ήταν από πρακτικής πλευράς δύσκολο, αλλά στο γεγονός ότι δεν είναι δυνατός ο προσδιορισμός και η διάκριση μεταξύ πεποιθήσεων ανεξάρτητα από την ερμηνεία της γλώσσας του ομιλητή.¹² Για να επιλύσει το πρόβλημα της αλληλεξάρτησης του νοήματος και της πεποίθησης, ο Davidson προτάσσει την υιοθέτηση της αρχής της χάριτος από τον ερμηνευτή στην στάση θεώρησης μιας γλωσσικής πρότασης ως αληθής, αφού έτσι δεν προϋποτίθεται η ερμηνεία της εκφοράς.

11. Donald Davidson, ό.π., σελ. 142

12. Ό.π., σελ. 144

Η αρχή της χάριτος |

Σύμφωνα με την αρχή της χάριτος, η ερμηνευτική διαδικασία δεσμεύεται από την απόδοση αλήθειας στις εκφορές που οι ομιλητές θεωρούν αληθείς. Ταυτόχρονα, αποδίδεται αλήθεια και στις πεποιθήσεις τους, καθώς η στάση θεώρησης μιας πρότασης ως αληθή ισοδυναμεί με την πεποίθηση ότι εκείνη η πρόταση είναι αληθής. Ακόμα περισσότερο, η αλήθεια στην θεωρία του Davidson αποτελεί κομβικό σημείο ανάμεσα στους ομιλητές και τον κόσμο, καθώς η απόδοση περιεχομένου στις πεποιθήσεις πραγματοποιείται μέσω της απόδοσης αλήθειας σε αυτές. Με αυτό τον τρόπο, ο Davidson παρέχει λύση στο πρόβλημα της αλληλεξάρτησης μεταξύ νοήματος και πεποίθησης, στοιχείων άγνωστων προς τον ριζικό ερμηνευτή κατά την αρχή της ερμηνευτικής διαδικασίας.¹³ Η δεσμευτική φύση της αρχής της χάριτος επιτρέπει στον ερμηνευτή την απόδοση περιεχομένου στις εκφορές των ομιλητών μιας γλώσσας, αλλά και την απόδοση περιεχομένου στις πεποιθήσεις τους. Η αρχή της χάριτος αποτελεί μεθοδολογικό εργαλείο¹⁴

στην θεωρία ερμηνείας του Davidson, καθώς αίρει την απροσδιοριστία του νοήματος και της πεποίθησης.

Στο *Radical Interpretation*, ο Davidson αποδίδει στην αρχή της χάριτος την έννοια της μεγιστοποίησης της αλήθειας όσον αφορά τις γλωσσικές εκφορές του ομιλητή. Υπό αυτό το πρίσμα, ο ερμηνευτής οφείλει να θεωρεί αληθείς τις περισσότερες εκφορές των ομιλητών υπό ορισμένες παρατηρήσιμες συνθήκες. Δηλαδή, ο ερμηνευτής πρέπει να θεωρεί ότι σύμφωνα με τα κριτήρια του ομιλητή αλλά και με τα κριτήρια του ίδιου, η πλειονότητα των πεποιθήσεων του ομιλητή είναι αληθείς. Η απόδοση συνθηκών αλήθειας στις μη-ερμηνευμένες προτάσεις των ομιλητών δικαιολογείται από το γεγονός ότι η διαφωνία και η συμφωνία καθίστανται κατανοητές μονάχα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μεγιστοποίησης της συμφωνίας. Με τα λόγια του Davidson:

«Αυτή η μέθοδος προτίθεται να λύσει το πρόβλημα της αλληλεξάρτησης της πεποίθησης και του νοήματος κρατώντας την πεποίθηση συνεχώς όσο πιο μακριά γίνεται ενώ ταυτόχρονα επιλύει το νόημα. Αυτό επιτυγχάνεται τοποθετώντας συνθήκες αλήθειας σε ξένες προτάσεις που κάνουν τους γηγενείς ομιλητές σωστούς όποτε είναι αυτό πιθανό, σύμφωνα φυσικά, με το ποια είναι η

13. Ό.π., «Radical Interpretation», σελ.137

14. Επιπλέον, η αρχή της χάριτος αποτελεί ταυτόχρονα και μια συγκροτησιακή αρχή της ερμηνείας. Εφόσον οι πεποιθήσεις προκαλούνται αιτιακά από τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα και το περιεχόμενό τους καθορίζεται από τα αντικείμενα και συμβάντα του εξωτερικού κόσμου, ο Davidson υποστηρίζει ότι*

άποψή μας για το τι είναι σωστό. Αυτό που δικαιολογεί τη διαδικασία είναι το γεγονός ότι η διαφωνία και η συμφωνία είναι λογικές μόνο υπό την προϋπόθεση ύπαρξης μιας γενικής συμφωνίας». ¹⁵

Στο *Belief and the Basis of Meaning* παρατηρείται μια ελαφρώς τροποποιημένη εκδοχή της αρχής της χάριτος. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ποιοτική σύγκριση της αλήθειας που αποδίδεται στις εκφορές του ομιλητή, ενώ στο *Radical Interpretation* υφίσταται ποσοτική σύγκριση αυτής. Έτσι, στο *Belief and the Basis of Meaning*, η αρχή της χάριτος αποδίδεται δίχως την έννοια μεγιστοποίησης της αλήθειας. Σε αυτή την εκδοχή της αρχής, ο ερμηνευτής θα πρέπει να αποδώσει αλήθεια στις εκφορές του ομιλητή βάσει του τι ο ίδιος θεωρεί αληθές:

«Η πολιτική, ωστόσο, είναι να επιλέγουμε αληθείς συνθήκες οι οποίες συμβάλλουν όσο το δυνατόν στο να κάνουν τους ομιλητές να έχουν αληθείς προτάσεις όταν (σύμφωνα με τη θεωρία και τη θεωρία του κατασκευής της άποψης των γεγονότων (theory builder's view of the facts)) αυτές οι προτάσεις είναι αληθείς». ¹⁶

Ο ερμηνευτής λοιπόν θεμελιώνει ουσιαστικά την θεωρία του στο γεγονός ότι ο ίδιος αποδίδει στον ομιλητή τις δικές του πεποιθήσεις, δηλαδή ο ομιλητής θεωρεί αληθές ό,τι και ο ερμηνευτής. Είναι οι κοινές αυτές πεποιθήσεις μεταξύ ερμηνευτή και ομιλητή που συμβάλλουν στην ερμηνεία των εκφορών και υπό αυτή την έννοια, τα τεκμήρια που υποστηρίζουν τις T-προτάσεις μιας θεωρίας ερμηνείας συγκροτούνται από την αρχή της χάριτος.

*η απόδοση μιας πεποίθησης είναι η απόδοση μιας αληθούς πεποίθησης. Είναι η ίδια η έννοια της πεποίθησης η οποία επιβάλλει την αρχή της χάριτος ως αναγκαίο συγκροτησιακό στοιχείο της ερμηνευτικής διαδικασίας. Για περισσότερα, βλ. D. Davidson (1983), «A Coherence Theory of Truth and Knowledge», στο *Subjective, Inter-subjective, Objective*, New York: Oxford University Press, 2001, σελ. 137-155

Αναλυτικότερα, οι T-προτάσεις του είδους «Η εκφορά «Es regnet» είναι αληθής στην γερμανική γλώσσα εάν βρέχει» υποστηρίζονται από προσπελάσιμα παρατηρησιακά δεδομένα, τα οποία συνίστανται στις εκφορές των ομιλητών σε διάφορες περιστάσεις σε συνδυασμό με τα παρατηρησιακά δεδομένα που βρίσκονται στη διάθεση του ερμηνευτή. Για παράδειγμα, η πρόταση «Es regnet» είναι αληθής κατά τον ερμηνευτή της L τη στιγμή t, εφόσον τα παρατηρησιακά στοιχεία που έχει στην διάθεσή του ο ερμηνευτής δείχνουν ότι βρέχει κι εφόσον ο ίδιος θα πίστευε ότι βρέχει, κι έτσι η πρόταση «Es regnet» είναι αληθής στην L εάν βρέχει τη στιγμή t. Το σύνολο αυτού του τύπου T-προτάσεων αποτελεί, μαζί με κάποια σημασιολογική θεωρία που ικανοποιείται από την θεωρία του Tarski, τεκμήριο για την ερμηνευτική προσέγγιση μιας γλώσσας, όπως της γερμανικής. Με άλλα λόγια, οι T-προτάσεις αποτελούν τα εμπειρικά δεδομένα και συνάμα τα κριτήρια στα οποία θεμελιώνεται η ορθότητα της θεωρίας της ριζικής ερμηνείας.

15. Ό.π., σελ.137

16. Ό.π., «Belief and the Basis of Meaning», σελ. 152

Η αρχή της ορθολογικότητας |

Μια θεωρία ερμηνείας, ωστόσο, δεσμεύεται ταυτόχρονα και από την αρχή της ορθολογικότητας. Έχοντας ερμηνεύσει ορισμένες βασικές εκφορές του ομιλητή και αποδίδοντας κατά αυτόν τον τρόπο περιεχόμενο στις πεποιθήσεις του, ο ερμηνευτής προχωρά στην απόδοση και άλλων πεποιθήσεων βάσει του τι θα ήταν έλλογο για τον ομιλητή να πιστεύει. Για παράδειγμα, ο ερμηνευτής ερμηνεύει την εκφορά «It is raining» ενός ομιλητή, αποδίδοντάς του την πεποίθηση ότι βρέχει. Στη συνέχεια, ο ερμηνευτής επιχειρεί να ερμηνεύσει μια συνθετότερη εκφορά του ομιλητή, της μορφής «It is raining and it is not raining». Σε αυτή την περίπτωση, ο ερμηνευτής θα δυσκολευόταν να ερμηνεύσει την εκφορά, καθώς θα έπρεπε να αποδώσει αντιφατικές πεποιθήσεις στον ομιλητή, σύμφωνα με τις οποίες εκείνος πιστεύει ότι βρέχει και ότι δεν βρέχει. Για να αποφύγει αυτό το πρόβλημα, ο ερμηνευτής αποδίδει στο υποκείμενο αρκετή ορθολογικότητα ώστε το «and» της εκφοράς να ερμηνεύεται ως διαζευκτικό «ή» και όχι ως συζευκτικό «και». Έτσι, η αρχή της ορθολογικότητας προτάσσει την απόδοση ορθολογικότητας στους ομιλητές μιας γλώσσας, καθώς ως έλλογα υποκείμενα, οι ομιλητές έχουν ένα συνεπές σύστημα πεποιθήσεων που δεν εμπίπτει σε αντιφάσεις. Σχηματικά, η διαδικασία ερμηνείας μπορεί να περιγραφεί ως απόδοση ενός πλέγματος πεποιθήσεων από τον ερμηνευτή στον ομιλητή,

το οποίο συγκροτείται από την αρχή της ορθολογικότητας. Στη βάση του πλέγματος βρίσκονται πεποιθήσεις που είναι κοντύτερα στην παρατήρηση και οι οποίες αποδίδονται στον ομιλητή μέσω της ερμηνευτικής διαδικασίας. Στα ανώτερα επίπεδα του πλέγματος βρίσκονται ολοένα συνθετότερες πεποιθήσεις οι οποίες αποδίδονται στον ομιλητή από τον ερμηνευτή, χάρις στην αρχή της ορθολογικότητας.

Η αρχή της ορθολογικότητας, σε συνδυασμό με την αρχή της χάριτος, δεσμεύει την ερμηνεία κατά τρόπο ώστε οι εκφορές που οι ομιλητές θεωρούν αληθείς να αποτελούν ένα λογικά συνεπές σύστημα πεποιθήσεων και κατ'επέκταση προτάσεων. Σε αντίθεση προς την αρχή της χάριτος, η αρχή ορθολογικότητας δεν σχετίζεται με εμπειρικά δεδομένα, αλλά με μία συνθήκη εσωτερικής συνέπειας των προτασιακών στάσεων των ομιλητών. Σύμφωνα με την αρχή της ορθολογικότητας, δεν είναι δυνατή η απόδοση αντιφατικών πεποιθήσεων σε ένα υπό ερμηνεία υποκείμενο, παρά μόνο η απόδοση πεποιθήσεων και στάσεων που καθιστούν το υποκείμενο ορθολογικό. Μια τέτοια συνθήκη εσωτερικής λογικής συνέπειας είναι αναγκαία για τον χαρακτηρισμό του ελλόγου ενός ομιλητή, κάτι που αποτελεί προϋπόθεση για την απόδοση πεποιθήσεων και στην συνέχεια για την απόδοση νοηματικού περιεχομένου στις εκφορές του ομιλητή. Υπό αυτό το πρίσμα, η αρχή της χάριτος εισάγει έναν ολιστικό χαρακτήρα στην θεωρία ερμηνείας

Βιβλιογραφία

Davidson Donald:

(1973) «Radical Interpretation» στο *Inquires into Truth and Interpretation*, New York: Oxford University Press, 2001

(1974), «Belief and the Basis of Meaning στο *Inquiries into Truth and Interpretation*

(1983), «A Coherence Theory of Truth and Knowledge» στο *Subjective, Intersubjective, Objective*, New York: Oxford University Press, 2001

Μανωλακάκη Ελένη, «Για την ενοποιημένη θεωρία νοήματος και δράσης του Davidson» στο *Νεύσις* 11, 2002, 114-140

Quine Willard Van Orman , *Word and Object*, Massachusetts: M.I.T. Press, 2013

Reimer, Marga and Michaelson, Eliot, “Reference”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/reference/>>.

Tarski Alfred, «The Concept of Truth in Formalized Languages» στο *Logic, Semantics, Metamathematics*, Oxford: Clarendon Press, 1956

Πατέλη, Ιόλη, *Νόημα και Πράξη*, Αθήνα: Εξάντας, 1991.

Prinz, Jesse, “Culture and Cognitive Science”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/culture-cogsci/>

Putnam, Hilary, *Reason, Truth and History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Quine, Van Orman, «Δύο δόγματα του εμπειρισμού» στο *Σύγχρονός Εμπειρισμός: Από τον Κύκλο της Βιέννης στον Davidson*, επιμ. Γ. Ρουσόπουλος, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2008.